

ВІДГУК

офіційного опонента доктора історичних наук, доцента кафедри суспільно-гуманітарних наук комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
на дисертацію Щербана Тараса Йосиповича **«Часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»: персоналії, проблематика, внесок у польську історіографію»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Звернення до вивчення польської історіографії та джерельної бази в контексті розвитку історичної науки на Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. є актуальним та має науково-практичне значення, оскільки саме в таких студіях віддзеркалюються важливі проблеми західноукраїнської політичної історії, державного устрою, соціально-економічного розвитку, минулого церкви та військової історії. Актуальність дисертаційної праці Т. Й. Щербана визначається й тим, що запропонована тема у вітчизняній науці ґрунтовно й цілісно не вивчалася. Дисертація є новаторським дослідженням, присвячена науковій періодиці, яка висвітлює історіографічний процес на Галичині від 1873 до 1919 року. З огляду на висловлене значущість теми дисертації Т. Й. Щербана не викликає заперечень.

Предметом дослідження обрано науково-організаційні засади функціонування часопису «Przewodnika Naukowego i Literackiego» («PNL») у Львові, авторське коло видання й особливості висвітлення на його сторінках історичної проблематики. Водночас дисертант зосереджує увагу на здобутках і запитах сучасної української історіографії, на важливості персоналістичного підходу до вивчення історіографічної реальності.

Не викликають суттєвих заперечень хронологічні межі дослідження, визначені у двох вимірах, що зумовлено специфікою об'єкта й предмета дисертаційної роботи.

Зауважимо, що така важлива дисертація підготовлена в рамках науково-дослідницької теми «Суспільно-політичні, економічні, правові, культурно-освітні та релігійні процеси назахідних землях України (XVIII – XXI ст.)», над якою працює колектив кафедри історії України та правознавства Дрогобицького

державного педагогічного університету імені Івана Франка (термін виконання: 2021–2025 рр.; державний реєстраційний номер – 0121U107833).

У дисертаційній праці чітко й умотивовано окреслено об'єкт і предмет дослідження, визначено мету та завдання, указано на наукову новизну, теоретичне та практичне значення вивчення цієї проблематики. Дисертаційний матеріал та результати дослідження пройшли достатню апробацію. Зокрема, дисертант узяв участь у роботі семи наукових форумів міжнародного та всеукраїнського рівнів. Результати роботи відображено у 8 статтях, із яких 6 – у наукових фахових виданнях.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків, що відбиває логіку викладу й корелює з поставленою метою і завданнями. Матеріал дослідження викладено за проблемно-хронологічним принципом, що є оптимальним для праць такого характеру. Очевидно, що Т. Й. Щербан вільно володіє матеріалом і вміло ним оперує. Дисертація характеризується багатоплановістю порушених історіографічно-методологічних ліній та сюжетів, які дозволили автору з різних позицій здійснити теоретичні узагальнення й розв'язання наукової проблеми, пов'язаної з діяльністю часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki».

Перший розділ дисертаційної праці присвячений історіографічному аналізу проблеми, джерелам і методології дослідження (с. 20–45). Тарас Йосипович виокремив три етапи історіографічного опрацювання проблеми. Перший охоплює період від початку діяльності «PNL» до 1939 р. (с. 20). Автор зауважує, що публікації цього періоду вирізняються високою інформативністю, а деякі з них позначені суб'єктивністю оцінок (с. 23). Другий період в історіографії досліджуваної проблеми тривав від закінчення Другої світової війни до кінця 80-х рр. XX ст. і позначений професіоналізацією перших наукових студій над польською пресою й особливою увагою до наукових часописів (с. 25). Третій період бере початок у 1990-х рр. XX ст. і триває до сьогодні. Тут дисертант наводить низку результативних прикладів польсько-

української співпраці з питань спільної історії, важливе місце у яких посідає минуле галицького краю (с. 25-27).

Т. Й. Щербан зосередив увагу на аналізі основних здобутків українських і польських науковців на кожному з етапів досліджуваної теми. Завдяки цьому йому вдалося визначити основні тенденції розвитку вітчизняної історіографії з досліджуваної проблеми і якісно проаналізувати наявні наукові праці.

Важливим показником науковості будь-якого дослідження є повнота і репрезентативність його джерельної бази. Підрозділ, присвячений аналізу джерельної бази дисертації, переконує, що фундамент вивчення львівського часопису «PNL» упродовж 1873–1919 рр. становлять історіографічні джерела, публікації, уміщені на сторінках видання «PNL», архівні матеріали (опубліковані та не опубліковані) про діяльність редакції, енциклопедичні та довідкові видання, джерела особового походження (с. 30-36). Здобувач опрацював понад чотириста п'ятдесят найменувань наукової літератури, що дозволило різнобічно простежити еволюцію наукового видання, представити часопис як певний історіографічний феномен.

Важливим компонентом дисертаційної праці є виокремлення її методологічного підґрунтя. Автор цілком правомірно відніс до методологічних засад дослідження соціокогнітивний підхід (с. 37), що уможливило відкриття нових дослідницьких аспектів у вивченні наукового журналу. Поряд із загальнонауковими методами пізнання предмета дослідження в роботі використані прийоми аналізу, синтезу, індукції, дедукції. Схвальним є застосування інтенсивного мікроаналізу, що посідає чільне місце в новій інтелектуальній історії (с. 40).

Дослідження розширює науковий інструментарій, уточнює та доповнює дефініції понять «науковий часопис», «професійний історик», «історик-аматор», «напівпрофесійний історик» (с. 43), «наукова комунікація», «історичне середовище» (с. 44), «історіографічний факт», «історіографічний образ» (с. 45) та ін. Залучений методологічний інструментарій посприяв досягненню мети і розв'язанню завдань дослідження.

У другому розділі – «Становлення, організаційні засади та основні напрями діяльності часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki»» проаналізовано передісторію видання від 1850 р. Обґрунтовуючи появу й тривалу діяльність наукового додатка «Dodatek Tygodniowy» до газети «Gazety Lwowskiej», автор справедливо зазначає, що цьому сприяли дві речі: зацікавленість ініціаторів видань та можливість залучати на їх утримання державні дотації (с. 46). Додаток «Dodatek Tygodniowy», заснований намісником цісаря в Галичині А. Голуховським у 1850 р., пройшов еволюцію від краєзнавчої тематики до наукових історичних матеріалів, що перетворило його на виразний історіографічний осередок. Т. Й. Щербан обґрунтовано трактує цей науковий додаток як певний прототип часопису «PNL», заснованого тим самим А. Голуховським у 1873 р. (с. 54).

Автор рецензованої дисертації не оминув постатей Владислава Лозинського – головного редактора «Przewodnika Naukowego i Literackiego» з 1873 р. до 1883 р. та Адама Креховецького, який очолював часопис у 1883–1919 рр. Здобувач дослідив їхній життєвий шлях, професійне становлення, ідеологічні погляди, історико-літературну творчість, особистий унесок кожного в розвиток наукового видання. За Владислава Лозинського «PNL» розширив свою тематику, що охоплювала польське інтелектуальне життя – історію, культуру, літературу, науку, мистецтво тощо. На перших ролях у виданні опинилася історична наука і краєзнавство (с. 63). Т. Й. Щербан аргументовано констатує, що вироблена В. Лозинським нова історико-літературна модель часопису стала базовою і не втрачала актуальності аж до припинення його виходу в 1919 р. (с. 63).

Щодо Адама Креховецького, то дисертант висловив важливе спостереження про розуміння ним ролі і значення історії, що впливало на підходи до формування авторського кола та тематичного наповнення «PNL» (с. 70). Проблеми, актуальні для польського суспільства зламу XIX–XX ст., були визначальними у виборі редактором історичних тем та специфіці їхнього подання сучасному читачеві (70). Дисертант слушно зауважує, що у другий період існування «PNL» на чолі з А. Креховецьким видання перетворилося з

речника історії як науки на орган пропаганди (с. 77). Цікаво зазначити, що Владислав Лозинський був родом з Дрогобиччини, а Адам Креховецький – із Поділля.

Особливий науковий інтерес становить третій розділ рецензованої дисертації, присвячений узаємодії професійних істориків з часописом «Przewodnik Naukowy i Literacki». Автор окреслив низку важливих проблемних історіографічних сюжетів, зокрема причини переходу від романтизації власного минулого до засад позитивістичної методології (с. 80), що ґрунтуються на достовірних наукових фактах, отриманих з історичних джерел. Так, у підрозділі «Співпраця видання з професійними істориками протягом 1873–1883 рр.» (с. 88-123), дисертант усебічно проаналізував опубліковані на сторінках «PNL» роботи «духовного батька» краківської історичної школи В. Калінка, історіографічні погляди В. Закшевського, Ю. Шуйського, М. Бобжинського, А. Малецького, С. Смольки, А. Бельовського, В. Кентжинського, Г. Шмітта, А. Левицького, К. Ліске, А. Гіршберга, К. Гурського, С. Лукаса, А. Семковича, Ф. Папее, Ф. Бостеля, С. Квятковського, А. Лоркевича, Р. Маурера, А. Прохаски. Умотивовано, що основна маса фахових історичних досліджень реалізовувалася в позитивістичному аспекті, а в окремих дослідженнях історики торкалися проблем методології історії (с. 122). За спостереженням автора, у цей період із «PNL» практично не співпрацювали українські дослідники старовини (с. 106).

У підрозділі «Історична наука на сторінках часопису у 1883–1919 рр.» (с. 124-141) дисертант також докладно характеризує співпрацю професійних істориків із часописом «PNL», який тоді очолював А. Креховецький. У цей період, окрім авторів, що співпрацювали з виданням у попередні роки, з'являються й нові імена: Т. Войцеховський, О. Бальцер, В. Чермак, Л. Фінкель, Г. Савчинський, Т. Тросколянський, К. Кротоський, Ф. Конечний, Я. Птасьнік, А. Соколовський, В. Собеський, А. Рембовський, К. Гожицький, М. Гойський, К. Гартлеб, Щ. Шидельський, Я. Фіялек, А. Шельонговський. Автор зауважує, що на сторінках видання з'являються також імена українських дослідників –

професора австрійської історії Львівського університету Ісидора Шараневича та випускників цього ж університету, братів Євгена і Богдана Барвінських (с. 137).

Автор констатує, що основна маса фахових історичних досліджень у 1883–1919 рр. продовжувала реалізовуватися в позитиві стичному контексті, але почали з'являтися праці, навіяні новими неоромантичними підходами до історіописання (с. 136). Не можна не погодитися з Т. Й. Щербаном, що інтуїтивний підхід до реконструкції історичних подій призвів до белетризації історії, і опис минулого відбувався переважно в науково-популярному жанрі (с. 139) та в межах виразної польської орієнтації (с. 140).

Прикметно, що аналізуючи праці згаданих авторів, дослідник виокремлює методологію краківської історичної школи (інтегрованої у львівське історіографічне середовище) та львівської історико-дидактичної школи, розглядає власне бачення минулого кожним із їхніх представників, ретельно описує їх дослідницьку манеру.

Четвертий розділ – «Роль часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» у популяризації історії» (с. 142-171) – дисертант присвятив вивченню наративної історіографії, яка слугувала не лише освітньо-науковим, а й національно-виховним цілям.

У підрозділі «Історична оповідь та аматорські студії протягом 1873–1883 рр.» Т. Й. Щербан зазначає, що талановиті історики-аматори К. Шайноха, Б. Каліцький, Л. Кубаля, К. Кантецький, Ю. Ролле, А. Лоркевич, Й. Шуйський, А. Соколовський, К. Хлендовський, М. Дідушицький на сторінках «PNL» публікували твори, які наголошували на цивілізаційній місії Польщі на сході Європи, викликали зацікавлення суспільства минувшиною польського народу, сприяли зміцненню патріотичних почуттів. Обравши жанр історичного нарису для популяризації історії й поширення історичних знань, вони здійснювали істотний виховний вплив на широке коло читачів (с. 143).

Проміжну ланку між фаховими дослідниками й аматорами на сторінках видання посідав К. Пуласький. Автор дисертації наголошує, що характерною особливістю досліджень К. Пуласького, який працював на засадах

позитивістської історіографії, було намагання з'ясувати причини описуваних подій (с. 156). На тлі праць істориків-нараторів дисертант ґрунтовно характеризує дослідження К. Яроховського, Б. Лозинського та В. Охеновського, які, не будучи професійними істориками, відзначалися серйозністю історичних пошуків (с. 157-158).

Підрозділ «Непрофесійна історіографія в 1883–1919 рр.» присвячений співпраці аматорів-істориків із «PNL» у другий період своєї діяльності, коли видання очолював А. Креховецький. Дисертант зосередив увагу на компаративному історіописанні польських авторів. Характеризуючи творчість Ф. Равіти-Гавронського, автор указує на те, що він був прихильником польського націоналізму й заперечував існування українців як народу та самостійної етнографічної групи (с. 162). Зовсім інший підхід до аматорських студій демонстрували Ю. Дунін-Карвіцький, І. Маршевський, Ю. Холодецький, Л. Глатман, Л. Дембіцький, М. Радзівіл, А. Вибрановський, Я. Гіжицький, Е. Веберсфельд, які на сторінках «PNL» зверталися до родинної історії, краєзнавчих студій, сімейних хронік, історичних оповідок розважального характеру. А наукові публікації К. Пуласького, А. Блюменстока, Ю. Третьяка, К. Гурського, К. Яроховського, В. Острожинського, Б. Лозинського, Я. Мєрошевського, М. Оффманського, В. Копффа дисертант слушно вважає досить вартісними, хоч і не позбавленими суб'єктивізму в інтерпретації минулого.

Завершують рецензовану роботу висновки, що випливають з її змісту і корелюють з метою та завданнями. Достовірність положень і висновків, представлених дисертантом, не викликає сумнівів, адже їх виклад супроводжується доказовим та логічним узагальненням отриманих результатів.

Дисертант уклав найповнішу станом на 2025 р. бібліографію цієї проблеми. До неї увійшли архівні документи, публікації «PNL», наукова література, захищені докторські та кандидатські дисертації з тематики польської історичної періодики у Східній Галичині XIX – початку XX ст. З деякими уточненнями та доповненнями ця бібліографія цілком заслуговує опублікування у вигляді окремого покажчика. Покликання на джерела та

літературу, бібліографічний опис зроблено відповідно до вимог. Достатнім є обсяг роботи, належними – її оформлення, технічна й стилістична вправність.

Підсумовуючи, варто зазначити, що рецензована праця є цілком самостійною, концептуальною, комплексною. У ній Т. Й. Щербан успішно зреалізував власний дослідницький проєкт, зробив істотний внесок у дослідження наукової періодики Східної Галичини другої половини XIX ст. – початку XX ст., продемонструвавши високий рівень аналітичних здібностей і критичного мислення.

Загальна позитивна оцінка дисертаційної праці «Часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»: персоналії, проблематика, внесок у польську історіографію» не означає, що вона не має недоліків. Хотілося б висловити такі побажання:

1. Уважаємо, що в першому розділі дисертації у термінологічному блокові поряд з визначенням наукового часопису варто було б подати також дефініції «нарис», «огляд», «розвідка», «стаття», які вживаються у тексті досить активно.

2. У другому розділі дисертації подано розлогу характеристику діяльності головних редакторів видання – Владислава Лозинського та Адама Креховецького, натомість побіжними є згадки про інших членів редакції.

3. У виокремленні періодів діяльності видання впадає в око певна диспропорція: перший період триває з 1873 р. до першої половини 1883 р., а другий розпочинається з половини 1883 р. і сягає початку 1919 р.

4. Відзначимо також, що в роботі відсутній класичний аналіз змістового наповнення видання – напрацювань за історичними періодами чи тематичним спрямуванням. Натомість подано характеристику змістового наповнення видання крізь призму доробку його авторів. Таке подання матеріалу вельми інформативне, проте менш показове в плані осмислення внеску видання у поступ польської історіографії.

5. Оскільки у виданні багато уваги приділялося питанням спільної польсько-української історії, вважаємо, що було б доцільно виокремити цю тематику в окремий блок.

Висловлені зауваження мають характер побажань і жодною мірою не знижують загалом високого рівня виконаної дисертації, яка, безперечно, вирізняється оригінальністю й самостійністю наукового пошуку.

Здобувач продемонстрував уміння ставити й аргументовано розкривати недосліджені досі проблеми, визначати їхні ключові моменти, давати на них відповіді на достатньому аналітичному й науковому рівнях.

Отже, дисертаційна праця «Часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»: персоналії, проблематика, внесок у польську історіографію», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», виконана на належному науковому рівні й відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року та вимогам затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року. Її автор – Тарас Йосипович Щербан – цілком заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент –

доктор історичних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
комунального закладу вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Ю. С. Степанчук

Підпис Ю. С. Степанчука завіряю

*Помічник директора
з кадрової роботи*

А. С. Осадчук